

Štěpán, Ludvík

Verše z hlubin křesťanského étosu : (o poezii J. Suchého a S. Krawczyka)

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. X, Řada literárněvědné slavistiky. 2004, vol. 53, iss. X7, pp. [37]-45

ISBN 80-210-3357-6

ISSN 1212-1509

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/103136>

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

LUDVÍK ŠTĚPÁN

VERŠE Z HLUBIN KŘESŤANSKÉHO ÉTOSU (O POEZII J. SUCHÉHO A S. KRAWCZYKA)

Shodou náhod (i když náhody jsou vždy zákonité) jsem měl možnost se v průběhu svého života, a následně literárněvědné práce, seznámit se dvěma básníky, kteří se životem i tvorbou hlásí ke křesťanství a vycházejí z takto ukotveného étosu. Jde o českého, resp. moravského básníka, prozaika a překladatele **Josefa Suchého** (1. 3. 1923 – 30. 5. 2003)¹ a polského básníka, prozaika a publicistu **Stanisława Krawczyka** (nar. 16. 11. 1938).² Jistě – křesťanský étos, který je základem tvorby obou tvůrců, není žádné navenek manifestované stigma, nýbrž hluboké názorové ukotvení, jež se pak více nebo méně zřetelně obráží ve filozofické, tematické či formální stránce děl obou autorů. V následujících řádcích si proto všimnu některých momentů – biografických i tvůrčích, které tyto autory k pevně zakořeněnému křesťanskému postoji vedly, a jak se tyto vstupní devízy následně v některých jejich typických básních projevíly.

I když jde o básníky generačně rozdílné (mohli bychom hovořit o generaci téměř otcovské a synovské), typově obdobné biografické momenty jsou symptomatické.

Josef Suchý: Pocházel ze selské, tradicí a křesťanstvím formované rodiny. Po vystudování gymnázia uprostřed války získal zkušenost zemědělského a lesního dělníka. Po studiích češtiny a filozofie na univerzitě a kratičkém učitelském působení byl zatčen a vězněn (po tři roky). Po propuštění zažil vojenské roky u PTP. A potom se z něj na třináct let stal soustružník v továrně na traktory a po-

-
- ¹ Pro další orientaci uvádím soupis autorových básnických sbírek: *Žernov* (1947, 1998), *Jitřenka v uchu jehly* (1966), *Ocúnová flétna* (1967), *Okov* (1969), *Ve znamení vah* (1970), *Duhové kameny* (1976), *Strnadi nad sněhem* (1982), *Země tvých dlaní* (1986), *Proti osudu* (1988, poema), *Tváří v tvář* (1992), *Křížová cesta* (1995); *výbory z básní: Jasmínová hvězda* (1990), *Srdce a kámen* (2003).
- ² Autor postupně vydal tyto sbírky veršů: *Przedpokój – Las mieszany* (1981), *Brzegi płomienia* (1986), *Morze cierpliwe* (1986), *Relacja* (1990), *Księgi wieczyste* (1991), *Droga* (1993), *W samogłoskach i w kolorach* (1995), *Błądzą* (1996), *Szepty* (1997), *Czas przejściowy* (1998); *výbory Dusze zwierząt domowych* (1993), *Tajemnica twarzy* (1998).

sléze (díky pomoci přátel) nakladatelský redaktor. Nakonec si ještě dvacet let „užil“ důchodu. Debutoval v časopise *Akord* (1945), první sbírku poezie *Žernov* vydal 1947,³ ale většina nákladu šla do stoupy a na další knížku si musel počkat do roku 1966 (sbírka veršů *Jitřenka v uchu jehly*).

Stanisław Krawczyk: Rovněž původem ze selské, tradičně křesťanské rodiny. Ještě na základní škole byl ve třinácti letech zatčen a na několik dní uvězněn. Studoval strojní průmyslovku. Potom pracoval jako přístavní dělník a námořník. V průběhu vojny zatčen a šest měsíců vězněn. Začal psát a psaním se živit. Chodil na kursy antropologie, etnografie a technického kreslení. Pracoval jako horník, později hajný. Bez maturity zakončil střední lesnickou školu. Byl brigádýrem u geodetů, pracoval na velkých stavbách. Opět se živil psaním, vlastně dodnes. Debutoval v časopise *Tygodnik Kulturalny* (1961), po roce 1968 se však dobrovolně odmlčel⁴ a první sbírku básní vydal až v roce 1981 (*Przedpokój – Las mieszaný*) a do roku 1989 přišel pouze s dalšími dvěma knihami.

Zatímco v básních Josefa Suchého se obráží programové venkovanství, reflexe krajiny dětství, očarování metafyzičností a meditativností poezie Otokara Březiny a Jakuba Demla a spění k až františkánské prostotě opřené o lidovou píseň, ovšem na jedné straně s drsnou slupkou, na druhé však s rilkovsky okouzleným výrazem úžasu, verše Stanisława Krawczyka vycházejí z poučení evropskými filozofickými směry a jsou komponovány na genetickém podloží polské koncizní epigramatiky a neoromantické poezie. Pro oba autory jsou však příznačné antiméličnost a arytmičnost, respektive osobitá melodika a specifický rytmus, a reflexe konkrétností (krajina, lidé, věci, činnosti atd.), i když pokaždé jde o jinou krajinu (u Suchého je to až idylicky naladěná Vysočina, u Krawczyka haldy v okolí Katovic), jiné lidi, věci atd. Oba se vracejí k prapočátkům lidské formace – k biblickému slovu (u Suchého má spíše výraz kříže, který člověk musí jako cenu své existence přijmout; Krawczyk dokonce ve sbírce *Szepty* ono slovo rozkládá na písmena, jako na počátku básně bez titulu: „*Każdy z nas otrzymał/ na początku stos liter.*“) a také ke křesťanské „trojici“, k víře, naději a lásce (ta prolíná celou, a nejen básnickou tvorbou obou autorů) a s jistou melancholií k počátkům formace vlastní – k rodině, dětství (Suchý např. konstatuje: „*Čas od času zadními vrátky proklouzla smrt,/ posléze trnkovým trnem ranila otce.*“ – viz báseň *Kamenný dvůr* ze sbírky *Duhové kameny*, nebo vytvoří uvozovací incipit: *Toto je mamničina krajina* – viz sbírku *Ve znamení vah*; Krawczyk doslova

³ Z autorových vyznání i z dalších pramenů je jasné, že Suchého debutantská knížka *Žernov* „pokračovala v tom, kam došel Jakub Deml, a kam dál sám jít nemohl či nechtěl. To znamená – je to onen inspirační koridor, který geneticky vychází z české barokní poezie a v mnohém navazuje na výdobytky poetiky březinovské, pevně zakotvený v moravském podloží, s mnoha lidovými kořeny“. Viz moji úvodní stať *Básník tichý a skromný srdcem*, in – Černá a bílá pravda Josefa Suchého (1923–2003), ed. L. Štěpán, koed. L. Soldán, Středoevropské vydavatelství a nakladatelství REGIONY, Brno 2004, s. 12.

⁴ V dopise W. Wójcikovi, profesorovi Slezské univerzity v Katovicích, básník mj. píše: „Rok 1968 zabjím ideu internacionalismu. Přestávám psát. Nevidím smysl. Neexistuji, nepší. Stavím dům, poslouchám hudbu, objíždím na motocyklu socialistickou Evropu. Seznamuji se s jezuiti. Vedeme na mé zahradě rozhovory o slově, o sacrum, o umění, o jezuitských modernistech...“ Dopis ze dne 14. 4. 1996, překlad můj.

vrší reflexe příslušníků rodiny, např. při „exkurzích“ do rodiště, na hřbitovy atd., a v básni *Po latach říká*: „*Krew się przetacza zegar koto kreśli/ bliskich już nie ma pole porosło betonem/ kościół ocalał w modlitwie i pieśni*“ – viz sbírku *Księgi wieczyste*).

Suchý ve své prvotině zaznamenával tvrdou realitu života, jeho postupující desakralizaci, tedy posun od *sacrum* k *profanum*. Jaroslav Med to komentoval: „*Svět na útěku před Bohem se rozkládá pod nápořem nicoty*; „z životů tekli hnis“, „lidé těhotní hnilobou chodí po chodnících, které ještě drží“. *I vesnická krajina a domov, Suchého budoucí základní niterné jistoty, jsou poznamenány hrůzou z nicoty, vanoucí ze všech stran.*“ Asi zejména proto básníkův programový příklon k harmonii, rodinnému štěstí, ke smíření s osudem, k souznění s přírodou. „*Spojení mezi krajinou a člověkem, mezi rostlinou či kamenem, vytváří posléze jakýsi mýtus původnosti a ryzosti, v němž je člověk zakotven. Tento proces zbavil Suchého poezii protikladné drsnosti; místo „vířivého prázdna“ a trýzně začíná převládat v jeho verších z konce šedesátých let melancholie, stesk a jisté smíření, jehož básnickým toposem je rodina a štěstí v rodinném kruhu. Vše se posléze stává jedinou ochranou takto zharmonizovaného prostoru lidské intimity, v níž našel básník svou vnitřní jistotu,*“ tvrdí J. Med.⁵ A Suchého přítel, básník Bohumil Pavlok dodává o autorově pozdější tvorbě: „*V jeho lyrice se objevuje svět dětství, venkovský svět se mísí se světem pohádkovým, věci jsou postihovány neobyčejně zhuštěně se všemi svými smyslovými kvalitami, barvy, světla, stíny, vůně, chutě, to všechno je zachyceno a vyjádřeno neotřetým způsobem deskádkami objevných metafor.*“⁶

Krawczyk si rovněž uvědomuje zhoubný proces úprku od Boha a proto základní akcent klade na nalezení vlastní identity, k níž nedojde bez definice svého východiska, svých kořenů. Proto neustále obeznává onu „nejbližší krajinu“ – krajinu, v níž vyrůstal, a krajinu, v níž nakonec zakotvil. O krajině zakotvení napsal Krawczyk mj. toto: „*Bydlím na vesnici, ve svém domě, který jsem cihlu po cihle sám sedm let stavěl. Jsem spokojený, nemusím nic předstírat, sousedé si mě váží a vždycky mohou počítat s jejich pomocí. Jsem šťastný i přes to, že neznají mé básně, ale znají zase tolik jiných věcí. Čtou moje reportáže, ukrývají svoji hrdost na mě, cítím ji, protože jim proniká přes kůži. A to je dobře.*“⁷ A z průsečíků reflexe dvou krajin, ze zkušeností dvou zcela různých období básník syntetizuje z jednotlivostí výsledný obraz verše. „*Krawczyk, už jako básník, sbírá střípky autentických prožitků z období dětství a mládí. To, co se zdálo nejobyčejnější surovinou v anketové relaci, poněkud šedivou a málo efektní, stává se oživené a umělecky přetvořené v básnickém slově. Básník je zastáncem novodobé koncepce umění, uvolněné od někdejšího korzetu verismu. Vyznává zásadu, že spisovatel nemůže být pouhým zrcadlem obracejícím skutečnost. Musí veristický*

⁵ Med, J.: Josef Suchý – básník domova a smíru, in – *Alternativa plus* 1,2/2003, Ostrava 2003, s. 3 a 4–5.

⁶ Pavlok, B.: 75 let básníka Josefa Suchého, in – *Alternativa Nova*, březen 1998, Opava 1998, s. 310.

⁷ Cit. podle Pierzchała, J.: *Z ciemni podskórnej. Szkice o pisarzach współczesnych urodzonych w Zagłębiu Dąbrowskim*, Katowice 1992, s. 16, překlad můj.

obraz rozbít a vytvořit nové tvary. Odtud „vitrážovost“ Krawczykových básnických obrazů. Sbírka obrazových celků je formována podle nových zásad, zkrátka podle básnických kánonů,“ charakterizuje autorův kompoziční postup Włodzimierz Wójcik.⁸

Cesta obou básníků *od počátku po věčnost* je stejně úporná a hledající. Suchý se o to snaží prostřednictvím krajinných artefaktů, zejména květin, stromů ad., které však nejsou ilustrativní, nýbrž kompozičně podmiňující, aby dospěl k básnicko-filozofické výpovědi nesené melickým rytmem reflexivně rozvolněného verše:

*Dálkami věčné touhy a stesku
volají na podzim husy.*

*Jak dobře znám
natrpklou vůni šera,
když na pahorku jasan
otevře zažloutlou kroniku
a začne listovat v prastarých pravdách...*

Časem se zastaví, hluboce zamyšlený –

*po nebi oblaka jdou
a nad rybníkem jako přelud setrvává pára.*

Včera a dnes.

Bylo nebylo.

*Do dlaně,
která by chtěla uchopit něco
jadrně pevného,
padají kapky těkavé jak rtuť.⁹*

V této básni je nastolen postup, který potom Suchý s úspěchem užíval. „*Zde se víceméně poprvé ukazuje význam přírody jako jednoho z konstitutivních prvků Suchého tvorby; příroda má zásadní význam pro Suchého poetiku, není pro něho ani pouhou scénérií, ani prvkem ozvláštňujícím, ale mnohem spíše jakýmsi ‚heuristickým principem‘ (Z. Kožmín), s jehož pomocí je vyslovován obecný úděl člověka,*“ zdůrazňuje J. Med.¹⁰

⁸ Wójcik, W.: „Najbliższe ojczyzny“ Stanisława Krawczyka, in – Destruktor symbolu. Szkice o twórczości Stanisława Krawczyka, Miejski Ośrodek Kultury w Czerwionce-Leszczynach, Czerwionka-Leszczyny 2002, s. 9, překlad můj.

⁹ Báseň z incipitem *Dálkami věčné touhy a stesku*, in – Josef Suchý: *Ve znamení vah*, Praha 1970, s. 96.

¹⁰ Med, J.: Josef Suchý – básník domova a smíru, op. cit., s. 4.

Krawczyk se také snaží dospět z chaosu světa k řádu srdce, ale jeho texty jsou ještě sevřenější a lapidárnější, až úzkostně sevřené, usilující najít dřeň věcí, myšlenek, rozklenout oblouk mezi prapočátkem a věčností prostřednictvím slova:

*Każdy z nas otrzymał
na początku stos liter.
Taki sobie,
bez smaku i zapachu,
bez więzi, przerw, związków,
kropek nad, akcentów na –
a historie powstają,
że wieczność trwa w podziwiewie.¹¹*

Hledání skutečnosti je pro básníka poznáváním, katalyzátorem tvorby. „*Hromada pismen z Krawczykovy básně je vepsána do momentu podobného iniciaci – literární i existenciální, vyhýbající se patosu a ornamentálnosti, i když v jiné formě se přece naplňuje. To je jeden z návratů k Logu a fragmentům nevypovězeného pratextu, návratů spějících k okamžikům lyrických vyznání – obrysy poznávajícího zápisu, v nichž obdivujeme věčnost,*“ tvrdí o Krawczykově postupu a úsilí nejen v této básni Paweł Majerski.¹²

Zajímavá je i formální stránka tvorby obou básníků. Josef Suchý, stejně jako Stanisław Krawczyk vycházejí z tradičních tvarů.

Suchý prvoplánově staví na žánru obrázku (ale rovněž básnické črty), s akceptací všech jeho typických strukturálních prvků – základem je popis, do nějž autor zvolna prolíná kresbu dějového momentu nebo psychologického portréту postavy. Obecně jde o neustálé kolísání mezi zvýrazňováním a potlačováním epické linie na jinak lyrickém podloží, kdy často rozevřený syžet se mění na kvazi-syžet, jež básník vede dál nikoli epicky, nýbrž výsostně lyricky, a popisně vypravěčská konkréta nahrazuje konkréty meditativními a zobecňujícími.

Jako doklad koncentrace dějové linie na struktuře obrázku může sloužit následující báseň ze sbírky *Země tvých dlaní*:

HORSKÝ OREL

*Jako by snopu, který zapomněli na poli,
narostla křídla,
vznáší se nad modravou hloubkou
majestátně rozpažený orel.*

Tu z čista jasna střemhlav pád,

¹¹ Báseň s incipitem *Każdy z nas otrzymał*, in – Stanisław Krawczyk: *Szepty*, cit. podle S. K.: *Tajemnica twarzy (wiersze wybrane)*, Kraków 1998, s. 9.

¹² Majerski, P.: *Realista metafyzyczny*, in – *Destruktor symbolu*, op. cit., s. 21, překlad můj.

*jak blesk by sjel,
a tečkou za ním drama v pařátech.*¹³

Toto pokoušení epiky lyrikem pak vyvrcholilo v osmidílné poemě *Proti osudu*, která není, jak by se na první pohled mohlo zdát, memoárovým textem rozlámaným do veršů, nýbrž svébytným, výsostně epickým básnickým proudem, reflektujícím obyčejný život neobyčejné stařenky Majky, založeným na prolínání současnosti a minulosti. Tato Suchého skladba má všechny rysy žánru epické poemy, tedy textu vyprofilovaného z někdejšího eposu. „*Východiskem je syžet s ústředním motivem stařenčina příběhu; do tohoto, prostými vypravěčskými prostředky vedeného textu prolínají obecněji komponované digrese s dalšími doplňujícími motivy. Ty dávají skladbě, až hermeticky zacílené k jednomu osudu, nové dimenze, hlubší ponor v téměř povídkově rozklenutém příběhu.*“¹⁴

Také Krawczyk se vrací k formálním výtvarným svým předchůdců. Typickými žánry pro něj jsou píseň, portrét, básnická črta, ale rovněž modlitba, včetně parafrází známých textů. V jeho sbírkách najdeme často texty podobné struktury, např. *Autoportret w sześcianie*, *Autoportret we wnętrzu rodziny*, *Autoportret z kobietą*, *Pieśń 1*, *Pieśń 2*, *Pieśń 3* atd., *Szkica do portretu Marii*, *Portret psa* atd.

Specifickým žánrem pro Krawczyka je modlitba, ať formovaná jako prosebný povzdech, anebo jako parafráze (např. *Otčenáše*):

• • •

*Dziękuję ci Panie
że zestąłeś na mnie miłość psa*

*nie boję się teraz
nieznanej godziny*

MODLITWA DLA KASI W WISSEN

*Ojcie nasz
który jesteś w niebie
abyśmy byli*

*abyśmy przekraczali mury
abyśmy otwierali bramy
abyśmy budowali
aby w nas były chwile
pełne zdziwienia
z dokonania rzeczy*

¹³ Cit. podle Josef Suchý: *Země tvých dlaní*, Praha 1986, s. 13.

¹⁴ Srovnej moji studii *Epické vrstvy v lyrické struktuře veršů Josefa Suchého*, in – *Černá a bílá pravda Josefa Suchého (1923–2003)*, op. cit., s. 59.

*teraz i w godzinie ostatniej
Amen*

Zcela specifickým tématem – a rovněž charakteristickou literární formou – byla pro oba autory *křížová cesta*. Pro křesťana je to nejenom dokument o konci lidského působení Božího syna Ježíše Krista, ale i forma modlitby, respektive forma meditace o významu této cesty v pozemském životě Krista a přeneseně v životě člověka. Pro básníka pak jde o navázání na prožitky, jež od baroka provázely poutníky po tzv. kalváriích, tedy po křížových cestách postavených v plenéru, na prožitky, které se pokouší zachytit v meditativně komponovaném textu.

Josef Suchý svoji *Křížovou cestu* (1995) pojal spíše jako převyprávění událostí, jak ji známe z evangelií, a zkomponoval ji v souladu s tradičním rozdělením na čtrnáct zastavení (tedy jako epickou cyklickou poemu s mnoha lyrickými vrstvami ve struktuře, přičemž výsledný text čítá při každém zastavení dvě sloky o šesti verších), jejichž text do značné míry – meditačně – kopíruje známé katolické modlitby a zamyšlení k této příležitosti. Co je v těchto verších osobitého, je pojetí každého parciálního příběhu prostřednictvím symboliky květin (např. I – mučenka, IV – šípek, VI – chudobka, VIII – konvalinka, XI – pupava, XIII – hořec, XIV – ocún atp.), které mají být symbolickou metaforou Kristova utrpení v daném okamžiku v průběhu jeho křížové cesty.

Uvedme pro ilustraci Suchého postupu alespoň jednu ukázkou:

II

*Pacholci, řev, kat plný síly.
Kříž na bedra už položili
Ježíši prostému všech vin.
On bere jej a potězkává,
ztrýzněnou rukou svírá zprava,
ač je sám všemocný Bůh Syn.*

*Kěž vroucně lneme k dřevu spásy
jak svízel k stéblu žita asi,
kéž směřujeme nahoru.
Zatímco vichr stromy láme,
my v kmeni kříže navždy máme
nezvratně pevnou oporu.¹⁵*

Krawczykowa *Droga – Droga Krzyżowa z prologiem i epilogiem* (1993) rovněž vychází z evangelního příběhu a také je komponována ve čtrnácti epizodách (o dvou slokách, vždy čtyři plus tři verše), ale autor text navíc rozšiřuje o Prolog a Epilog (s jednou čtyřveršovou slokou), jež vytvářejí obecný, filozoficky zaměřený kompoziční rámec. Jde tedy o rámcovou cyklickou poemu, avšak nikoli jako u Suchého o epickou poemu s lyrickými vrstvami, nýbrž o synkreticky bu-

¹⁵ Cit. podle Josef Suchý: *Křížová cesta*, Brno 1995, nečíslováno.

dovaný lyrickoepický tvar. Texty zastavení v syžetu vysloví osnovu příběhu, ale meditačně a básnicky jdou nad něj, zobecňují jej, stejně jako Prolog a Epilog se stávají pokusem o definici hledání a nalézání hloubky křesťanské víry a étosu.

PROLOG

*Sędziwi starcy; ręka rękę myje pod literą prawa.
Przed światem kamienne tablice otwierają strony.
Na hałdę czaszek dla władcy formuje się wyprawa;
czas wszystko wyjaśni, lecz czemu nie było obrony?*

XI

*To jest gwóźdź pierwszy, między ziemią a niebem,
drewno jest twardsze od ciała, krew pada na głowy.
To jest gwóźdź drugi, między wschodem a zachodem,
skurcz palców, to podzielono nerw na dwie połowy.*

*A trzeci gwóźdź? Trzeci prawdę utrzymuje w pionie,
między obrotami rzeczy, razem z obrotami ziemi,
žeby trwała nad wodami i nie zaznała agonii.*

EPILOG

*Kto widział Go idącego w płaszczu nieba,
zrozumiał rozpad Babilonu i pustkę piramid.
Na ziemi chłopca, który dźwigał pusty chlebak
i nigdy nie powiedział: Ja jestem wybrany.¹⁶*

Domnívám se, že právě Suchého Křížová cesta a Krawczykowa Droga jsou vrcholem tvorby obou tvůrců ve smyslu hledání názorového výrazu, který vychází z formace dětstvím i mnoha pozdějšími životními peripetemiemi, výrazu křesťanského étosu, neokázalého, skromného, podřízeného Jemu, který se ptá: kde jsi?, co si myslíš?, co děláš?, kam jdeš? U Suchého i u Krawczyka jsou otázky tohoto typu a odpovědi na ně otázkami metafyzickými, existenciálními, prostými otázkami, jež člověk na cestě životem potkává, i složitými otázkami filozofickými, na něž někdy odpovědi neexistují, na něž se často odpovídá opět otázkami; tzn., že jde spíše o dialog s nadpozemským a věčným Bohem, o dialog, který je veden na typicky člověčenské křížovatce víry, naděje a lásky.

Na čem jsou založeny tyto otázky (tento dialog), to případně vyjádřil Draho-
mír Šajtar (v úvahách o poezii S. Krawczyka): „*Jsou založeny na údivu z pří-*

¹⁶ Cit. podle Stanisław Krawczyk: Droga, Kraków 1993, s. 5, 27 a 35.

tomnosti lidské existence, na tom, že člověk byl vsazen do bytí, že do lidské existence byl náhodně vržen. A také na tom, čemu bychom mohli říci „jáství“, tj. na prostoru, který vyplňujeme ty i já nebo já i ty – až po Ty absolutní. Básník vede permanentní dialog o tajemství bytí, jsoucna, neboť ono Ty s velký T potkává se s mým já v metaproblémové rovině, tj. ve Zjevení.“

I když ono náhodné vržení, v souladu s tím, co jsem podotkl v úvodu k této studii, že náhody jsou vždy zákonité, vyplývá nevyhnutelně ze zákonitostí, jež si mnohdy ani neuvědomujeme, byť k nim někdy, jak to Josef Suchý a Stanisław Krawczyk činili cílevědomě a soustavně, třeba pouze podvědomě míříme.

